

Etter 22. juli ble Oslos gater fylt av blomster. Spontanritualiseringen fulgte mønstre fra tidligere hendelser som terrorhandlingene i USA 11. september 2001. Hva er slike ritualiseringer uttrykk for?

En by fylt av blomster

Spontanritualisering etter 22. juli

Kriser utløser riter. I møte med voldsom og uventet død – trafikkulykker, naturkatastrofer eller terrorhandlinger som 11. september 2001 i USA og 22. juli 2011 her hjemme – blir vi stilt overfor grunnleggende eksistensielle spørsmål om livets mening. Vi blir minnet på livets skjørhet, at vi skal dø og at døden kan inntruffe når vi minst venter det, både når det gjelder oss selv og de som står oss nær. Slike kriser oppleves gjerne overveldende og ubegripelige, som enkeltindivider kan vi kjenne oss maktesløse, samtidig som vi har et behov for å gjøre noe. Riter kan gi en umiddelbar mulighet til å bearbeide krisen, både ved å gi rammer for fortolkning og mulighet for symbolsk handling.

TERRORHANDLINGENE 22. JULI utløste et stort mangfold av riter. Noen offisielle, godt etablerte riter: en nasjonal sørgeperiode innledet med ett minuttstilhet, minnegudstjenester – og begravelser. Tilsammen 77 mennesker ble drept som følge av bomben i regjeringskvartalet og skytingen på Utøya. Disse ble begravet etter ulike ritualer: kirkelige, humanetiske eller muslimske.

AV CARL
PETTER
OPSAHL

CARL PETTER OPSAHL (f. 1964) Gateprest i Kirkens Bymisjon. Har publisert flere artikler om ritualer og liturgi, og forsvarte nylig sin avhandling *Dance To My Ministry. Exploring Hip-Hop Spirituality* for PhD graden ved Det teologiske fakultet, UiO.

Men det var også riter som tilsynelatende oppstod av seg selv, som ble til underveis, som fylte gatene med blomster og lys. En veisperring ved regjeringskvartalet omgjort til en vegg av blomster, et hav av blomster og lys utenfor Oslo Domkirke, 200.000 mennesker samlet til rosemarsj på Rådhusplassen. På sosiale medier kom en flod av minnemeldinger og mange skiftet profilbilde på Facebook: I Love Oslo.

Inne – ute

Som rituell aktør deltok jeg rikelig i de offisielle ritualene i uka etter 22. juli. Vi holdt gudstjenester i Tøyenkirken og på Møtstedet kafe i Skippergata, tente lys og prekte over 1. Kor 13 – et kjærlighetens manifest, et poetisk kampskrift mot gjerningsmannens voluminøse kompendium av destruktivt tankegods. Og jeg var daglig medliturg på Oslo domkirkes kveldsmesser og tilgjengelig for samtale i kirkerommet. Domkirkens liturgiske tradisjon er «tyngre,» mer autoritetsbunden enn jeg er vant til, og som gjesteprest følte jeg meg kanskje litt mer ufri enn ellers. Likevel opplevde jeg domkirkens kveldsmesser som gode og meningsfulle å være i. Liturgien var enkel, med Nordahl Griegs «Til Ungdommen» som fast kveldssalme.

Mange mennesker kom, tusenvis av lys ble tent. Representanter fra ulike muslimske menigheter kom inn i kirken og ga uttrykk for sorg og solidaritet: «Vi sørger også, vi er også rammet.» Domkirkens store rom, liturgiske tyngde og rike referanser til en guddommelig virkelighet gir en opplevelse av hellighet, en større sammenheng det kan være godt å hvile seg mot i dype kriser.

Utenfor kirkens myldrende halvmørke opplevde jeg en annen virkelighet, en annen slags hellighet, et overveldende hav av blomster i alle slags farger og tente lys, omkranset av mennesker i summende andektighet. Bugnende spontanaltrene bar bud om vilje til liv og kjærlighet, en boblende livskraft som tagget byen med blomster og tegninger.

Der inne i kirkerommet var jeg profesjonell, tilgjengelig, jeg lyttet, tok i mot andres fortellinger, fortvilelser og spørsmål. Jeg tok i mot og bevarte det jeg fikk bak en profesjonell maske. Der ute i gatene kunne jeg ta masken av, gli inn i mengden, i gater fylt av 22. juli, av sorg, samhold, nysgjerrighet, alvorlighet, glede, kjærlighet.

Med en erfaring av å veksle mellom lukkede og åpne rom som fortsatt sitter i kroppen vil jeg i det følgende skrive om det som gjerne kalles spontane ritualer. Jeg vil først gi et lite innblikk i forskningen på slike ritualer, før jeg beskriver og forsøksvis antyder noen fortolkningsmuligheter av spontane ritualiseringer som fant sted i Oslo: spontanaltrene ved regjeringskvartalet og utenfor Oslo Domkirke, den såkalte rosemarsjen foran Rådhuset 25. juli, Melafestivalens minnekonsert 29. juli og graffiti.

Spontane ritualer?

Spontanalter, spontanritualer, spontaneous shrines, spontaneous memorialization – begrepsbruken varierer, men som regel er «spontan» del av ord-sammensetningen. Ritualene oppstår tilsynelatende av seg selv. I *Remembering 9/11* dokumenterer fotografen Martha Cooper New Yorks gateliv i tiden umiddelbart etter terrorhandlingene 11. september 2001, og skriver: «det finnes ikke foreskrevne ritualer for å sørge over tusenvis av døde, vi måtte finne dem opp underveis. Med et par lys og en bukett blomster omformet vi fortau og parkbenker til hellige rom.»¹

Etnologen Hege Westgaard uttrykker seg i lignende ordelag om spontanaltere ved trafikkulykker: «Markeringene virker så spontane og umiddelbare. De er enkle og umiddelbare uttrykk som viser deltagelse og engasjement i forhold til de tragiske dødsfallene.»² Men selv om de rituelle handlingene i seg selv kan virke spontane, oppstår de ikke i et kulturelt tomrom. I en bildefokusert medievirkelighet er spontanritualer gjerne et fast innslag når død blir nyhetsoppslag. Vi ser ungdommer som samler seg ved et alter av blomster, lys og bilder av forulykkede nær ulykkesstedet, eller flokkevis av mennesker samlet på forskjellige steder i verden, med fakler og bilder i sorg over en kjent persons død, om det er Michael Jackson eller Steve Jobs. Slik er massemedier med på å popularisere spontane ritualiseringer og bygge opp et repertoar av tilgjengelige rituelle uttrykk.

Røttene til slike spontane ritualiseringer spores gjerne til katolske land i Europa og Latin-Amerika, der det er vanlig å plassere kors og blomster på steder der det har vært trafikkulykker. Dette er en praksis som har etablert seg i Norge over de siste 20 årene. Et eksempel er en bilulykke på Bygdøy i 2008, der tre ungdommer mistet livet. Dette ble markert blant annet med fakkeltog og et spontanalter med lys, blomster og hilsener ved treet bilen

kolliderte med.³ Markeringene foran Slottet i forbindelse med Kong Olavs død i 1991 regnes blant de første spontane ritualiseringer i Norge. Plassen foran Slottet ble fylt med barnetegninger, levende lys og blomster.

Noen kjennetegn ved spontane ritualiseringer

Selv om hver enkelt spontanritualisering er unik, farget av tid, sted og ikke minst hendelsen som utløste ritualet, er det også fellestrekk. Sosiologene C. Allen Haney og Dell Davis beskriver syv kjennetegn ved spontane minnemarkeringer:⁴

- 1 Spontane minnemarkeringer er private handlinger, men de er åpne for offentlig beskuelse. Slik kan for eksempel spontanaltere få karakter av å bli et pilegrims mål.
- 2 Spontane minnemarkeringer skjer ofte der døden inntraff, ved ulykkesstedet, eller ved et sted med tilknytning til hendelsen, heller enn ved et foreskrevet sted som en kirke eller et gravsted.
- 3 Ingen er automatisk inkludert eller ekskludert fra spontane minnemarkeringer. Mennesker som ikke nødvendigvis har tilknytning til ofrene gjennom slekt eller vennskap kan oppsøke ritualene og delta.
- 4 Spontane minnemarkeringer består ofte av en variert kombinasjon av tradisjonelt religiøse, verdslige, populærkulturelle og personaliserte objekter.
- 5 Objekter som er lagt igjen ved spontanaltere har ofte en sterkt personlig mening for den sørgende og sier noe om hva hendelsen betyr for ham eller henne.
- 6 Spontanaltere er ikke begrenset av kulturelle normer som foreskriver en bestemt tid for rituelle handlinger eller hva som regnes for passende sørgetid.
- 7 Selv om disse ritualene og spontanalterene minnes den eller de som har gått bort, har de et videre fokus utover ofrene og families og venners private sorg, i det de også gjerne viser til sosiale, kulturelle og politiske implikasjoner i forhold til hvordan døden inntraff.

Det siste punktet understrekes også av etnologen Jack Santino. Kors og blomsteraltere etter trafikkulykker kan fungere som en advarsel til andre bilister, hevder han, minnealtere som ble reist etter 11. september kan uttrykke pro-

test mot terrorisme og politisk vold. Videre skriver Santino at spontane ritualiseringer «fremviser døden i hjertet av det sosiale liv. Dette er ikke gravstøtter som venter på et sjeldent besøk. I stedet for at familien oppsøker graven, kommer graven til familien i vid forstand, til offentligheten, til oss alle.»⁵

I mye av spontanritualiseringen etter 22. juli kan vi kjenne igjen disse trekkene. De ble til etter private initiativ, men var åpne for allmenheten uten definerte tidsbegrensninger og ga mulighet for mange som ikke var direkte berørt å vise sin deltagelse. Spontanalt oppstod nært terrormålet eller ved steder og bygninger som hadde en symbolsk betydning i forhold til terrorhandlingen, slik som Youngstorget og Stortinget. Gjenstandene som ble lagt der hadde religiøse så vel som verdslige, personlige og populærkulturelle referanser. Og ritualene hadde en dobbel funksjon, ofrene ble minnet, samtidig var det en klar sosial og politisk dimensjon med vekt på samhold og demokrati i kamp mot politisk ekstremisme og vold.

Fortolkningsramme

Terrorhandlingene 22. juli hadde en tydelig uttalt politisk motivasjon. I forkant av handlingene hadde gjerningsmannen publisert et manifest på internett, en samling artikler av ham selv og andre som blant annet går til felts mot islam og islamisering av Europa, mot «kulturell marxisme,» feminisme og multikulturalisme.⁶ Det var et angrep mot den rødgrønne regjeringen, og ikke minst Arbeiderpartiet og deres ungdomsorganisasjon AUF som hadde sommerleir på Utøya. Dette påvirket den spontanrituelle responsen. Terrorhandlingene skjedde i forkant av en valgkamp, som etter 22. juli ble sterkt preget av verdier som samhold og demokrati på tvers av etnisitet, politisk ideologi og religion. Dette ble også gjennomgangstemaer i ritualene.

Terrorhandlingene i USA 11. september ti år tidligere satte også sitt preg på hvordan vi forholdt oss til 22. juli. Før gjerningsmannen ble kjent, ble det spekulert i om internasjonale, ekstremislamistiske terrorister stod bak. Flere ble trakassert fordi de så muslimske ut, og muslimske venner har uttrykt at de var redde for å gå ut og for å reise kollektivt den første helgen. Mange kommentatorer uttrykte lettelse over at det viste seg å være en norsk gjerningsmann, at det ellers ville blitt store etniske konflikter i byen. Dette bidro til at samhold på tvers av etnisk og religiøs tilhørighet ble et tydelig motiv i ritualiseringen.

Nær regjeringskvartalet

Siden regjeringskvartalet og området rundt ble avsperrret etter bombeangrepet var det ikke mulig å legge blomster ved selve regjeringsbygget. Til dels omfattende spontanaltere vokste frem i Akersgata, Grubbegata og rundt Oslo domkirke. Flere av disse fulgte karakteristiske trekk ved spontanaltere, med blomster, minnelys, skrevne hilsener, barnetegninger, norske flagg og ulike gjenstander som for eksempel kosedyr. Også veisperringene ble brukt til minnemarkeringer. En blomsterbukett, med ordene «samhold» og «styrke» skrevet på to hjerteformede kort var festet til en sperring

Knyttet til veisperringer får spontanaltere nye fortolkningsmuligheter

helt i nærheten av regjeringsbygget. I Grubbegata ble en sperring omformet til en vegg av blomster. Blant blomstene var også et bilde av Bano Rashid og Diderik Aamodt Olsen som begge ble drept på Utøya.

Nedleggelse av blomster og lystenning er i vestlig kultur tradisjonelle og godt innarbeidete uttrykk for sorg og deltagelse. Her skiller spontanaltrene seg ikke vesentlig fra hva som skjer i offisielle ritualtradisjoner som begravelser og minnegudstjenester. Det nye er, slik blant annet Haney og Davis påpeker, at de er private handlinger samtidig som de åpner for deltagelse langt utover kretsen av pårørende. Spontanalterets sted gir nye dimensjoner til fortolkningen. Her er vi ikke i et rom avgrenset for religiøse eller offentlige rituelle handlinger, men midt i det pulserende bylivet, omgitt av trafikk, kafeer, butikker og kontorlokaler.

Knyttet til veisperringer får spontanaltere nye fortolkningsmuligheter. En veisperring, som i utgangspunktet er en mekanisk forordning satt opp for å holde mennesker unna og et synlig tegn på at noe voldsomt har skjedd, blir ved blomstene forvandlet til et organisk uttrykk for liv, kjærlighet og samhold. Ved sin høyde minnet sperringen i Grubbegata mest om en mur, det var ikke mulig å se over. Klagemuren i Jerusalem er en mulig assosiasjon, med små bønnelapper stukket inn i veggen. Den absolutte adskillelsen den høye veggen representerer, får et mykere uttrykk, en mur av blomster for klage, sorg, deltagelse, samhold og fellesskap.

Foran Oslo domkirke

Det utvilsomt mest omfattende spontanalteret etter 22. juli fant sted ved Oslo domkirke, der et hav av blomster og lys vokste frem til uante propor-

sjoner utover uken. Stortorvet, rett utenfor domkirken, ble gjort om til pressesentral, der NRK og internasjonale nyhetsmedier plasserte sine biler, sendeutstyr og reportere. Domkirken og blomstene utenfor dannet derved et visuelt bakteppe for mye av nyhetsdekningen nasjonalt og internasjonalt.

Mellom blomstene og lysene var brostein, bilder, tegninger og mange typer gjenstander. Det var bilder av Jesus, engler, henvisninger til bibelvers og andre elementer med religiøse referanser. Etterhvert kom det opp en stor, hjerteformet installasjon som ligner på en kjærlighet på pinne med sitat fra 1. Kor 13, «...og størst av alt er kjærligheten.» På mange av barnetegningene var det skrevet meldinger, som «Dem som har blitt rammet må vite at jeg sørger for dem,» «Vi tenker på dere» og «jeg synes det er veldig dumt at denne tragedien ble til.»

Blant andre gjenstander var kosedyr, et australsk flagg, en fotball med påskriften «I sorgen må vi være sammen» og noen runde steiner der det stod «Vårt lille land.» Dette er en referanse til Ole Paus sin sang «Mitt lille Land», opprinnelig utgitt som et ironisk innlegg i EU-kampen i 1994. Sangen ble imidlertid raskt knyttet til 22. juli etter at Maria Mena la ut sin versjon på nettet. På Stortorvet satte svenske butikkarbeidere opp sine spontanaltere, med støtteerklæringer som «Våre tankar går till er. Personalen på ICA Maxi Enköping.» Personaliserte gjenstander og hilsener sier gjerne noe om den sørgende: Barn legger igjen sine kjæreste gjenstander til trøst, australske turister, svenske butikkarbeidere, en gjeng fotballinteresserte ønsker som fellesskap å uttrykke medfølelse og solidaritet.

I likhet med Nidarosdomen benyttes Oslo domkirke ved markeringer av nasjonale begivenheter og står sterkt i folks bevissthet etter TV-overførte seremonier fra for eksempel Kong Olavs begravelse i 1991 og kronprinsparets bryllup i 2001. Som Oslos hovedkirke er domkirken et bygg som representerer byen, og med sin beliggenhet i nærheten av regjeringkvartalet var den innenfor det området som ble evakuert og avstengt fredag 22. juli. Dessuten stilte domkirken sine kontorlokaler til disposisjon for Arbeiderpartiets ledelse, hvis kontorer hadde blitt ødelagt i bombingene. Slik var domkirken og dens stab direkte berørt av hendelsene. Det var med andre ord mange grunner til at den ble sentral i de offisielle markeringene.

Selv med domkirkens utvilsomt viktige betydning i forbindelse med 22. juli, er det likevel grunn til å understreke at spontanalteret var *utenfor*

kirken, og jeg vil være tilbakeholden med å tillegge dem en entydig kirkelig fortolkning. Det var tydelig at dette var et mål i seg selv, et pilegrimsmål, et sted det var viktig å oppsøke i tiden etter 22. juli. Og et helende *hellig* sted – ikke i kraft av en entydig religiøs overbygning, men i manifestasjonen av en livskraft som kom til uttrykk i en overveldende mengde blomster, lys, av hilsener og mennesker. Hver dag, til langt utover kvelden var det fullt av mennesker rundt alteret. Midt i alle byens lyder, fra biler, trikker og busser som kjørte forbi, var det en helt egen atmosfære over dette spontanalteret som det er umulig å gi en objektiv beskrivelse av, en slags fylt stillhet omgitt av lyd.

Rosemarsjen

Mandag 25. juli var nærmere 200.000 mennesker samlet rundt Rådhuset. Det såkalte Rosetoget eller rosemarsjen startet etter initiativ fra en enkel person, Terje Bratland, som fredag kveld la ut invitasjon til arrangementet på Facebook. Opprinnelig var dette tenkt som et fakkeltog etter mønster av minnetoget etter drapet på Benjamin Hermansen i 2001, og toget skulle gå fra Rådhusplassen via Oslo domkirke til Youngstorget. I løpet av helgen kom Amnesty Norge inn som arrangør og fakler ble byttet ut med roser av praktiske årsaker. I løpet av mandag ettermiddag var det nærmere 60.000 som hadde meldt på Facebook at de ville delta.⁷

I timen før arrangementet skulle finne sted, ble det klart at det kom så mange at et tog gjennom byens gater ikke lot seg gjøre. Å legge blomster foran rådhuset var heller ikke mulig. Rosemarsjen ble en stående markering. Frivillige fra Amnesty gikk rundt og delte ut hvite, gule og røde roser, Nordahl Griegs «Til ungdommen» sunget på spontant initiativ i folkemengden, og blomster ble holdt høyt i været. «I kveld er gatene fylt av kjærlighet,» sa kronprins Håkon, «vi har valgt å besvare grusomhet med nærhet. Vi har valgt å møte hat med samhold.» Statsminister Jens Stoltenberg sa blant annet:

Vi er sønderknuste, men vi gir oss ikke. Med fakler og roser gir vi verden beskjed. Vi lar ikke frykten knekke oss – Det folkehavet jeg ser foran meg i dag og den varmen jeg kjenner fra hele landet gjør meg sikker. Vi består prøven; ondskap kan drepe et menneske, men aldri beseire et folk.⁸

Appellene ble fulgt av musikalske innslag, blant annet Herborg Kråkevik som sang «Til Ungdommen.» På oppfordring fra arrangørene la de fremmøtte igjen blomstene rundt om i byen etter markeringen.

Fakkeltog og andre typer opptog har mange referanser i norsk sammenheng. Initiativtagerne til rosemarsjen nevner selv minnetoget for Benjamin. Fakkeltog har i noen år også vært arrangert i forbindelse med minnemarkeringer for ofre etter trafikkulykker og mennesker som har dødd av rusrelaterte årsaker. En annen nærliggende referanse er fakkeltoget i forbindelse med Nobels fredspris, et tog som arrangeres av forskjellige freds- og menneskerettighetsorganisasjoner. Fakkeltog er dessuten kjent fra politiske markeringer, som for eksempel for papirløse immigranter tidligere i vinter. Rosemarsjen hadde karakter både av å være en minnemarkering, en solidaritetshandling og en politisk mobilisering for demokrati og kulturelt mangfold og mot krefter som vil ødelegge disse verdiene. Å delta på en hendelse med så mange mennesker, der også statsminister og kronprins var tilstede, ga en opplevelse av å få være med på en ekstraordinær begivenhet, en hendelse med historiske og internasjonale dimensjoner.

Selv med deltagelse av offisielle representanter fra kongehus og regjering kvalifiserer Rosemarsjen likevel til betegnelsen spontant rituale. Markeringen ble initiert spontant av en privatperson, og den vokste uforutsigbart i størrelse, mye takket være sosiale medier. Jeg vil heller mene at kronprinsens og statsministerens deltagelse og de ordene de valgte å bruke understreker kvaliteter ved det norske samfunnet og dets styresett. Mens for eksempel det britiske kongehus var svært forsiktig med å vise seg offentlig etter prinsesse Dianas død, henvender statsministeren og kongehuset seg her direkte til folket. Ord som «kjærlighet, samhold, nærhet, varme» står i skarp kontrast til for eksempel George Bush som etter 11. september 2001 gjentatte ganger brukte formuleringer som «axis of evil» og «war on terror.»

Melafestivalens minnemarkering

Melafestivalen er en årlig verdenskulturfestival med musikk, teater, mat, litteratur og andre kulturuttrykk som arrangeres på Rådhusplassen. Festivalen er gratis for publikum og har gjennom årene presentert kjente internasjonale kunstnere innenfor såkalt verdensmusikk. Programmet planlegges lang tid i forveien, og festivalen kan i den henseende ikke kvalifisere som

spontant ritual. Men ingen festivaler er forberedt på hendelser som 22. juli og det er ikke gitt hvordan de skal forholde seg i slike situasjoner. Det var også tilfelle med Mela-festivalen, som etter planen skulle arrangeres fra torsdag 28. til søndag 31. juli på plassen foran Rådhuset. Det ble drøftet hvorvidt festivalen burde avlyses eller ikke, før man besluttet å avholde en minnekonsert med flere av de inviterte internasjonale gjestene fredag 29. juli. I tillegg ble det holdt appeller og hilsener ved blant andre kulturminister Anniken Huitfeldt, festivalens kunstneriske leder Khalid Salimi og Prableen Kaur, nestleder i Oslo AUF og en av de overlevende fra Utøya. Alle som deltok, musikere og appellholdere, la en rose ved scenekanten.

**Denne markeringen
skilte seg ut fra andre
på flere måter**

Denne markeringen skilte seg ut fra andre på flere måter: Dette er en festival som i utgangspunktet feirer kulturelt mangfold, noe gjerningsmannen eksplisitt ønsket til livs. Dessuten ble hendelsene 22. juli satt inn i et internasjonalt perspektiv. Flere av utøverne kom fra konfliktherjede områder med personlige erfaringer av krig og terror. Den somaliske sangeren Marya Mursal fortalte om terror i sitt hjemland, med borgerkrig som har pågått siden slutten av 1970-årene. «Vi vet hva terror er og hva dere nå gjennomgår og står sammen med dere», sa hun. Deretter iførte hun seg det somaliske flagget, og entret dansende inn i musikken. Slik feiret hun også den kulturelle arven til somalisk ættede Oslo-borgere, en del av byens flerkulturelle befolkning som ellers ofte opplever negative fremstillinger i media. Dub-poeten Linton Kwesi Johnson fra London fortalte om en rasistisk motivert terrorhandling i London. I 1986 feiret en svart jente sin 16 årsdag sammen med sine venner, da en hvit rasist slengte en bombe inn i selskapet som drepte alle ungdommene. «Men det var ingen statsminister, ingen kongelige som stilte opp for oss», sa han, «det var ingen som demonstrerte i gatene for oss, før vi selv marsjerte i Londons gater.» Slik ble Melapublikum minnet på at det er mennesker rundt om i verden som daglig lever i frykt for terror.

Dessuten ble dette i større grad enn andre begivenheter en flerkulturell markering, både med hensyn til kulturelle uttrykk som ble presentert, mat som ble servert og publikum som møtte opp. Selv om flere av de offisielle markeringene tydeligvis hadde tilstrebet en balanse mellom klassiske og populærmusikalske uttrykk, var det unektelig noe forutsigbart, velkjent,

etablert og ikke minst nordisk og europeisk over musikken som ble presentert, med artister som Ole Paus, Bjørn Eidsvåg og Sidsel Kyrkjebø i mellom de klassiske innslagene. Det var høytid, men også noe neddempet og tilbakeholdt over uttrykket. Under Melafestivalen fikk sorgen et *kroppslig* uttrykk, det var mulig å danse og feire samholdet samtidig som sorgen ble markert. For meg ble det en sterk opplevelse å komme fra et kroppslig bundet kirkeritual og her kunne gi seg helt hen i musikken, dansen og et fellesskap av mange farger. I en helt annen grad enn andre ritualer jeg opplevde etter 22. juli, ga Mela-festivalen et bilde av et kulturelt og mangfoldig sammensatt Norge. Kvelden ble avsluttet av rappegruppa Karpe Diem fra Hovseter, Oslo, som introduserte seg slik: «På scenen nå står en hindu, en muslim, to kristne, en tviler og en ateist». De var også med i en tv-overført minnekonsert fra Oslo domkirke og den nasjonale minnemarkeringen i Oslo Spektrum og har bidratt til å gi sorgen og samholdet et ungdommelig og flerkulturelt uttrykk.⁹

Graffiti og Street art

Graffiti er kanskje ikke noe man umiddelbart forbinder med høytidelige minneritualer. Det er en kunstform som gjerne forbindes med urban ungdomskultur. I tillegg er det en uttrykksform som ofte forbindes med hærverk og ødeleggelse, og som mange steder, blant annet Oslo, i hovedsak er illegal. Men, i mitt arbeid med hiphop-kultur i New York ble jeg kjent med at graffitikunstnere også lagde minnevegger etter mennesker som hadde gått bort i en brå og voldsom død, trafikkulykker, overdose, vold. Og jeg så vegger til minne om de som gikk bort i forbindelse med 9/11, som hyllet redningsmannskap og som manet til samhold. Også i Oslo.

I Love Oslo · Et dominerende visuelt motiv etter 22. juli var *I love Oslo*, der love er symblisert ved et rødt hjerte. Mange Facebook-brukere hadde dette som profilbilde og motivet gikk igjen i ulike varianter i gatekunsten. Det er et enkelt og intuitivt motiv, som viser kjærlighet til byen. Dessuten er det et gjenkjennelig, godt etablert motiv som finnes på t-skjorter og andre suvenirer fra ulike byer. Det har sitt opphav i kunstneren og designeren Milton Glasers «I Love New York»-logo som han utviklet i forbindelse med en reklamekampanje for byen på slutten av 1970-tallet. Glaser var blant de før-

ste kunstnerne i USA som ga en visuell respons på 11. september, med en bearbejdet versjon: «I Love New York more than ever,» der hjertet har fått et svart merke på den ene siden.¹⁰ Hjertet var et gjennomgangssymbol i gatekunsten etter 22. juli. Et motiv som dukket opp på mange vegger var Oslo skrevet i rødt, der begge «O»-ene var byttet ut med hjerte. Ett var malt på universitetsbygningen i Karl Johan, nærmest Slottet, og fikk stå lenge.

Gamlebyen sport og fritidsklubb • Gamlebyen sport og fritidsklubb er en skatebane under Dyvekes bro i Gamlebyen, samtidig som det også er en arena for noen av byens beste graffitimalere. Her blir veggene malt over jevnlig og graffitiarbeidene står sjelden lenger enn en uke før de blir erstattet av nye. Her kom Oslos graffitimalere også sammen for å gi sin respons til 22. juli. I ett motiv er Norge skrevet med røde bokstaver på en blå bakgrunn, sammen med et sitat fra «Til Ungdommen,» «Vi er så få her i landet, hver fallen er bror og venn» – et sitat som også gikk igjen på Facebook. Til venstre en oppfordring, «glem aldri Oslo & Utøya». I et annet motiv er «Oslo» skrevet blått, grønt og gult, med siste «o» som et stort hjerte. Ved siden av et sitat, «If One man can show so much hate, imagine all the love we can show together!» Dette er en engelsk oversettelse av et utsagn som gikk igjen i taler, på Facebook og avisartikler, og skal opprinnelig ha vært en melding på Twitter, siden sitert av en overlevende fra Utøya på CNN.¹¹ I et annet motiv er «Utøya» skrevet i sølv, med svart og rosa konturmarkering. «Føler med de pårørende» står det i en hilsen.¹²

PEACE by OBEY • Mens det meste av minnegraffitten etter 22. juli nå er borte, står ett gatekunstmotiv igjen. På klokketårnet til vinkelgården i Majorstua krysset våker OBEY's PEACE over trafikken og de forbipasserende. Arbeidet er i rødt, hvitt og sort, med en hvit og en rød rose som stikker ut av to geværmunninger. Under motivet står PEACE med store bokstaver ved siden av en sirkel med kunstnerens signatur, et bistert ansikt. På tårnsiden som vender ut mot Bogstadveien står det også PEACE og vi finner samme kunstnersignatur med en litt annen utforming. Her er hovedmotivet en hvit due. Arbeidet ble til i forbindelse med Street Art-utstillingen «Art Walk Oslo – Street Art for human rights» 1.–19. august arrangert av de to kunststudentene Kathinka Traaseth og Johanna Beer. Her deltok interna-

sjonalt anerkjente street art kunstnere som fikk utfolde seg på tilsammen 600 kvadratmeter fordelt på bygninger rundt om i byen. Blant dem var Shepard Fairey med kunstnernavnet OBEY. Han er blant annet kjent for sine HOPE-portretter av Barack Obama til presidentvalget i 2008.

Fairey og hans team bruker en annen teknikk enn spraymalt graffiti, i det motivet er forhåndsprodusert på svære papirark som deretter klistres opp på veggen. Det er ingen ting i utsmykningen som knytter direkte an til 22. juli, men både duen og geværmotivet med roser som stikker ut av munningene er klassiske freds- og pasifistmotiver, noe ordet Peace understreker. Den tydeligste anknytningen til 22. juli er de to rosene. Roser er i og for seg vanlige symboler som brukes i mange sammenhenger, også i forbindelse med begravelser og minnemarkeringer. Rosen er et gammelt Kristussymbol, samtidig som Arbeiderpartiet bruker det i sin logo. Rosemarsjen, der Amnesty delte ut røde, hvite og gule roser bidro til å forsterke rosen som symbol for 22. juli.

Ritualer i dialog

Det er høyst forskjellige ritualiseringer jeg her har beskrevet. Men selv om de i form kan virke forskjellig, er det organiske overganger mellom de ulike typene i forhold til hvordan de vektlegger rituelle kategorier som tid, sted, symboler, handlinger. Noen følger godt etablerte mønstre, som spontantrene ved regjeringskvartalet og utenfor domkirken, tildels også Rosemarsjen. Minnegraffiti er også kjent fra tidligere, særlig i forbindelse med 9/11, men er ikke mye omtalt i forskning på spontane ritualer.

Etter å ha opplevd New York etter 9/11 og Oslo 22. juli blir jeg slått av omfanget, at de har noe overveldende, overflytende ved seg. Det er som om de gir utløp for en voldsom ritualtørst. Det er enkle handlinger og symboler som mange kan slutte seg til, de er åpne og gir mulighet for individuelle uttrykk og fortolkninger. Fra å skifte profilbilde og spontane ytringer på Facebook til fysiske handlinger, tenne lys og legge blomster, gå i tog. Vi kan gjøre ritualer til vårt eget ved å legge ved noe som sier noe om oss selv. Med tegninger og hilsener får barn mulighet til å bearbeide inntrykkene på sin egen måte, med ord og symboler som de selv har et forhold til.

De ulike ritualene er i dialog med hverandre, forsterker hverandre. Symboler går igjen, blomster, lys, hjerter, sitater fra kjente dikt og populære sanger

opptrer i spontanaltre, på graffitivegger og i språket, i talene, avisartiklene og sosiale medier. Spontane og offisielle ritualer lever i et dynamisk gjensidighetsforhold. Kirkelig tradisjon tilbyr et trygt og kjent repertoar av rituelle handlinger og symboler som tas ut på gatene og torgene: lys, roser, ikoner, engler, bibelvers. I byens åpne rom får disse rituelle elementene nye fortolkningsrammer i samspill med andre symboler, steder og bygg. Og de spontane ritualene flyter inn i kirken og andre offisielle ritualrom. I kriser som 22. juli blir kanskje også drevne ritualaktører utfordret til spontanitet. 18 år gamle Bano Rashid var leder for Nesodden AUF og den første av Utøya-ofrene som ble begravet, en uke etter massakren. Foreldrene ønsket både en kristen og en muslimsk begravelse. Sogneprest Anne Marit Tronvik og imam Senaid Koblica måtte på kort tid gi begravelsen en form. Slik ble dette også et slags spontant rituale, selv om det var formet etter tradisjonelle mønstre. Siden det var et av få ritualer som så tydelig hadde et flerkulturelt, interreligiøst uttrykk, fikk det også en enorm symbolsk betydning, der bildet av imam og prest i samme begravelsesfølge ble sendt i nyhetsmedier verden over.

Fargerikt fellesskap eller ensfarget samhold?

I all sin åpenhet, og all vekt på samhold og mangfold, var det noen stemmer som var fraværende i den massive blomstermarkeringen i Oslos gater. «Dette er så typisk vestlig og norsk,» sa en muslimsk kvinne som respons på et lysbildeforedrag jeg holdt i høst. Ritualforskeren Ronald L. Grimes viser hvordan vekt på samhold, enhet og nasjon i ritualiseringen etter 9/11 konstruerer et «oss» til forskjell fra et «dem.» Situasjonen etter 22. juli var riktignok annerledes siden terroristen påberopte seg «norske» og «kristne» verdier, «de andre» viste seg å være blant «oss.» Likevel var blomstermarkeringene i Oslo ikke en markering av mangfold, men en samling om felles verdier. Teologen Terje Stordalen er inne på dette:

De sørgende var en mangfoldig forsamling, men det var ikke mangfoldet som var poenget. Poenget var det som var felles ... Kollektive markeringer fremmer gruppeidentitet. De husker det som er felles, og glemmer de som skiller.¹³

Av ritualene jeg har omtalt, er det kun Melafestivalen som løftet frem et multikulturelt fellesskap og gjorde det til et sentralt tema.

Det samstemmige samholdet i byen forsterket dessuten følelsen av utenforskap for mennesker som ellers lever et utsatt liv på gata. Tidligere på sommeren var det igangsatt en storstilt aksjon på Plata ved Oslo S for å bryte opp rusmiljøet der. Etter 22. juli var det mange i dette miljøet som fikk svært begrensede bevegelsesmuligheter i Oslo sentrum.

Spontanritualene blir påvirket av offisielle ritualer. Hvis offisielle ritualaktører lytter og gir rom for stemmer med mindre utbygget ritualtradisjon, vil det på sikt kanskje vise seg i et større mangfold i de spontanrituelle uttrykkene.

Minnegraffiten etter 22. juli på klokketårnet til vinkelgården i Majorstua-krysset utført av Shepard Fairey med kunstnernavnet OBEY. Foto: Carl Petter Opsahl/P.E.

Den mest omfattende spontanalteret etter 22. juli fant sted ved Oslo domkirke, der et hav av blomster og lys vokste frem til uante proporsjoner utover uken. Foto: Carl Petter Opsahl/P.E.

Noter

- 1 Cooper, 43. Min oversettelse.
- 2 Westgaard, 10.
- 3 «Minnes de omkomne,» *Aftenposten* 4. mai, 2008, <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article2406453.ece> (5. desember 2011).
- 4 Haney og Davis, 236–8.
- 5 Santino, 1–12. Min oversettelse.
- 6 Publisert under navnet Andrew Berwick, 2083. *A European Declaration of Independence*, 2011.
- 7 Hatrem, *dagbladet.no*, 24. juli 2011.
- 8 Melgård, Aurdal m. fl., *Dagbladet.no*, 25. juli 2011.
- 9 Opsahl, *Aftenposten* 25. august 2011.
- 10 Cooper, 20–21.

- 11 «Kjærlighetsbudskapet sprer seg i alle kanaler,» VG Nett 24. juli.
- 12 Motivene kan ses på hjemmesiden til Gamlebyen sport og fritidsklubb,
<http://gamlebyengraffiti.blogspot.com/2011/08/good-people.html>.
- 13 Stordalen, *Dagsavisen* 16. september 2011.

Litteratur

- Cooper, Martha, *Remembering 9/11*. Mark Batty Publishers, New York 2011.
- Dvergedal, Pernille, Mona Langset og Eva Therese Grøttum «'Vi er så få her i landet, hver fallen er bror og venn.' Norge sørger over terrortragedien.» *VG Nett*, 23. juli 2011 <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/oslobomben/artikkel.php?artid=10080651>.
- Grimes, Ronald, *Rite Out of Place: Ritual, Media and the Arts*. Oxford University Press, 2006.
- Hatrem, Erik. «Håper på 80.000 i rosetog» *dagbladet.no*, 24. juli 2011.
- Melgård, Marie, Martine Aurdal m. fl. «Med fakler og roser gir vi verden beskjed. Vi lar ikke frykten knekke oss,» *Dagbladet.no*, <http://www.dagbladet.no/2011/07/25/nyheter/innenriks/utoya/17452057/>.
- Opsahl, Carl Petter «Speiler det nye Norge,» *Aftenposten* 25. august 2011.
- Santino, Jack, ed., *Spontaneous Shrines and the Public Memorialization of Death* (New York: Pelgrave Macmillan, 2006).
- Stordalen, Terje, «Terroren og 'mangfoldet',» *Dagsavisen*, 16. september 2011
- Trondsen, Flemming og Arild M Jonassen «Minnes de omkomne,» *Aftenposten* 4. mai, 2008.
- Walter, Tony, ed. *The Mourning for Diana*. Oxford: Berg, 1999.
- Westgaard, «Som eit spor.» *Spontanalteret som moderne sorguttrykk i et kultur-analytisk perspektiv*. Forlaget Folkekultur, Bergen (1998) 2001.
- Aagedal, Olaf, red. *Døden på norsk*, Ad Notam Gyldendal 1994.
- «Kjærlighetsbudskapet sprer seg i alle kanaler,» *VG Nett* 24. juli, 2011 <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/oslobomben/artikkel.php?artid=10080708>.